

УДК 332.13(477.82)

ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ НА РОЗСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

кандидат географічних наук, Поручинський В. І., Демчук А.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
Луцьк

В статті йдеться про вплив суспільно-географічного положення, яке є складовою суспільно-географічних передумов, на розселення населення, що належить до базового при дослідженні суспільно-географічних процесів. Охарактеризовано особливості природно-, економіко-, політико-, транспортно-географічного положення Волинської області, як складових елементів суспільно-географічного положення. Виявлено міру впливу кожного з них та виділено види суспільно-географічного положення, які найбільше пояснюють сучасну систему розселення даного регіону.

Ключові слова: передумови, розселення, суспільно-географічне положення, природно-географічне положення, політико-географічне положення, економіко-географічне положення, транспортно-географічне положення.

Кандидат географических наук, Поручинский В. И., студентка, Демчук А. Влияние общественно-географического положения на расселение Волынской области / Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк.

В статье говорится о влиянии общественно-географического положения, которое является составной общественно-географических предпосылок, на расселение населения, принадлежит к базовому при исследовании общественно-географических процессов. Охарактеризованы особенности естественно,

економико , політико-, транспортно - географічного положення Волинської області , як складових елементів суспільно-географічного положення. Виявлена ступінь впливу кожного з них і виділені види суспільно - географічного положення, найбільше пояснюють сучасну систему розселення даного регіону.

Ключевые слова: предпосылки, расселения, общественно - географическое положение, природно- географическое положение, политико - географическое положение, экономико-географическое положение, транспортно-географическое положение.

PhD in Geography, Poruchynsky V. I., student, Demchuk A. The influence of social and geographical position on the settlement of Volyn region / East Europe national university of the name of Lesia Ukrainian, Ukraine, Lutsk.

The article deals with the influence of socio - geographical position, which is part of the socio - geographical backgrounds, the resettlement of the population belonging to the base in the study of socio - geographical processes. The features of the natural , economic , political , transport - the geographical location of Volyn region, as part of the socio - geographical location. Revealed the degree of influence of each selected species and socio - geographical location, explain the most modern system of settlement in the region.

Keywords: background, resettlement, social, geographical location, natural and geographical location, political, geographical location, economic and geographical position, transportation and geographic location.

Вступ. Сучасну систему розселення слід розглядати у нерозривному зв'язку з дослідженням передумов формування та закономірностей функціонування окремої території, що необхідне для визначення науково обґрунтованих шляхів подальшого розвитку системи розселення, удосконалення її організації та функціонування.

Сучасні риси системи розселення Волинської області визначаються цілою низкою передумов їх формування, однією з яких є суспільно-географічне положення. Виявлення даної передумови та ступеню її впливу на особливості територіального розміщення населення є необхідною умовою при географічних дослідженнях області, особливо демографічних. Результатом взаємного впливу суспільно-географічного положення, як елементу суспільно-географічних передумов, є формування локальних та регіональних систем розселення Волинської області.

Аналіз передумов сучасної територіальної організації населення даного регіону - завдання надзвичайно складне, оскільки при цьому слід враховувати присутність певного дуалізму. Тому при визначенні суспільно-географічного положення та оцінці його впливу на розселенські процеси необхідно детально простежувати обидві сторони досліджуваних процесів.

Теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження розселення населення містяться у працях В. О. Джамана, А. І. Доценка, В. П. Круля, Ю. П. С. Коваленка, В. І. Нудельмана, Ю. М. Палєхи, Ю. І. Пітюренка, А. В. Степаненка та ін.

На сьогодні є багато ґрунтовних праць з дослідження передумов розселення населення, проте у всіх суспільно-географічне положення виступає не як передумова, а як елемент суспільно-географічних (соціально-економічних) чинників.

Саме тому тематика дослідження є дуже важливою, новаторською в науковому відношенні і практично значимою для Волинської області, оскільки подібні дослідження в галузі географічних наук у регіоні не проводились, а наявні наукові публікації є недостатніми і вузькоспеціалізованими за окремими питаннями. Це й визначає актуальність теми дослідження.

Метою роботи є дослідження впливу суспільно-географічного положення на систему розселення Волинської області. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі наукові **завдання**:

- поглибити теоретико-методологічні засади суспільно-географічного дослідження передумов розселення населення на обласному рівні;
- визначити сутність поняття суспільно-географічного положення;
- охарактеризувати природно-географічне положення Волинської області та його вплив на процес розселення;
- дослідити економіко- та політико-географічне положення регіону як передумов територіального розміщення населення;
- проаналізувати транспортно-географічне положення Волинської області, особливості його впливу на розселення області.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-географічне положення території – це сукупність територіально-часових відношень цієї території з навколишніми територіями та її положення стосовно компонентів суспільно-територіальних систем, які розміщені поза нею і мають певне значення для її розвитку [7]. При аналізі суспільно-географічного положення розрізняють декілька його видів: природно-, економіко- і політико-географічне, транспортне та інші види положення.

Природно - географічне положення визначає значною мірою той географічний образ території, який формується в свідомості у вигляді певних асоціацій, що відображають найбільш загальні риси фізико-географічної унікальності даної території.

Для Волинської області визначальними рисами є розташування в межах Волино-Подільської плити, а на південному заході – Львівського палеозойського прогину, положення на території Головного Європейського вододілу, який розділяє басейни Чорного та Балтійського морів (між притоками Прип'ять і Західний Буг). Саме рівнинність території відігравала значну роль в процесі

її освоєння і певною мірою переносилася в сферу самоідентифікації населення як мешканців рівнинної території. Вона значною мірою визначала особливості розселення та рід зайнятості населення.

Волинська область розташована на крайньому північному заході України. Утворена 4 грудня 1939 р. Площа – 20,14 тис. кв. км (3,3 % території України). За площею Волинь займає 20 місце серед областей України) і перевищує територію більше ніж 40 держав світу, в тому числі таких, як Ізраїль, Ліван, Сінгапур, Ямайка, Кіпр, Люксембург та ін. Загальна протяжність меж області – 930 км. На півночі вона межує з Брестською областю Республіки Білорусь (протяжність кордону – 205 км). На сході і південному сході область межує з Рівненською (410 км), а на півдні – з Львівською (125 км) областями. На заході по річці Західний Буг проходить державний кордон України з Республікою Польща (протяжність -190 км) [6].

Територія області за конфігурацією є компактною (коефіцієнт компактності – 0,39) і розташована між 50°16' та 51°58' північної широти і 23°36' та 26°07' східної довготи.

Волинь займає вигідне для господарської і життєвої діяльності людей фізико-географічне положення, яке визначає особливості природних умов та природно-ресурсного потенціалу краю.

Таким чином, у північних районах області – Шацький, Ратнівський, Любешівський, Камінь-Каширський, Старовижівський – характер розселення є нерівномірним за рахунок значної кількості річок та боліт. Для південної частини – Луцький, Горохівський, Іваничівський, Володимир-Волинський, Ківерцівський, Рожищенський райони, де висока щільність населених пунктів, характерне незначне переважання концентрація населення.

Природно-географічне положення також впливає на розміщення, величину, функції та динаміку міських і сільських поселень.

Економіко-географічне положення області (ЕГП) завжди пов'язувалося з приуроченістю Волинської області до аграрної зони, що значною мірою вплинуло на риси культури і спосіб життя населення. Через ЕГП простежується відношення населеного пункту до елементів суспільного виробництва, територій різного масштабу, зон концентрації населення тощо [4].

Використовуючи своє прикордонне положення у зоні контактної взаємодії і стику України, Польщі і Білорусі, Волинська область має сприятливі можливості для розвитку зовнішньоторговельної діяльності. Волинь знаходиться близько до промислово-розвинених країн Європи, що сприяє розвитку її продуктивних сил [6]. Положення області щодо економічних центрів характеризується віддаленістю та окраєністю. Дещо покращує ситуацію наявність найпотужніших в Західній Україні Стрийсько-Дрогобицького, Львівського промислових вузлів. Одна з головних рис ЕГП – прикордонне положення в зоні контактної взаємодії та стику господарських структур України, Білорусі, Польщі, близькість до Європейського ринку. Сучасне ЕГП області загалом сприятливе для розвитку її продуктивних сил, хоча й не використовується в повній мірі. Вигідність економіко-географічного положення Волині у рамках транскордонного об'єднання “Єврорегіон “Буг” сприяє поглибленню господарської спеціалізації області, розширенню її участі у загальнодержавному і міжнародному поділі праці, а також транзитному обслуговуванню експортно-імпортних перевезень [2].

Політико-географічне положення (ПГП) також здійснює своєрідний вплив на особливості розселення населення. Так, у регіонах, де наявні воєнні чи політичні конфлікти, відбувається відтік населення, що сприяє зменшенню густоти населення поселень, а також формуванню більше малих населених пунктів (типу колишніх хуторів), аніж крупних. Також території, що межують з іншими країнами, на яких відсутні сутички, характеризуються збільшенням щільності населення та густотою поселень поблизу кордонів, що є характерним і для Волинської області. Політична орієнтація мешканців тих сільських місцевостей, де

населення мешкає переважно у великих селах, і тих, для яких властиве дисперсне розселення фермерського населення, як правило, сильно відрізняються.

Геополітичне положення області на сучасному етапі визначається розташуванням на північному заході України, що формує відповідну ідентифікацію населення як жителів Волинського Полісся України. Це відбивається на формуванні унікальних рис ментальності населення області, що значною мірою визначає особливості світогляду людей та проявляється в рисах культури, побуту, звичаїв, традицій, соціальних процесах та в політичних уподобаннях населення [7].

В межах України ПГП області є периферійним, а в межах Європи – центральним. Волинь розташована в центральній частині світового поясу найвищого політичного і соціально-економічного розвитку. Область розміщена між двома центрами світової сили – НАТО і СНД (Росія). Позитивною стороною ПГП є сусідство з Польщею та Білорусією, з якими Україна підтримує добросусідські відносини, внаслідок чого відкриваються широкі можливості міжнародної співпраці. Відповідно визначаються пріоритетні напрямки зовнішньоекономічних зв'язків області, вирішення проблем спільного використання р. Західний Буг, басейну р. Прип'ять, об'єктів рекреаційної інфраструктури.

Позитивною рисою політико-географічного положення Волині є можливість здійснювати зовнішньоекономічні зв'язки з областями Білорусі та воєводствами Польщі [1].

Транспортно-географічне положення (ТГП) створює умови для міжнародного співробітництва та розвитку господарства. Поселенська мережа значною мірою формується залежно від мережі шляхів сполучення, і навпаки (особливо для автодоріг місцевого значення). Розміщення поселень та їх транспортна доступність залежить від транспортної мережі та швидкостей руху транспорту. Виняткове значення транспорту у формуванні територіальних

розселення пояснюється тим, що інтенсивність внутрішньо-системних, економічних, соціально-культурних та трудових зв'язків значною мірою залежить від розвитку транспортних комунікацій [4].

Особливість ТГП Волинської області є наявність потужних транзитних вантажо- та пасажиропотоків. Найбільш чітко ТГП проявляється в місцях перетину та стику потужних залізниць з автомобільними шляхами, найяскравіше це проявляється у формування Ковельського промислового вузла, в якому сходяться шість напрямків залізниць і чотири напрямки автомагістралей. В меншій мірі це проявляється в Луцькому та Володимир-Волинському промислових вузлах. Висока концентрація господарської діяльності, населення, соціальної і виробничої інфраструктури простежується уздовж залізниць Ковель-Здолбунів, Ковель-Володимир-Волинський-Львів, Ківерці-Луцьк-Львів та в місцях їх перетину з автомагістралями загальнодержавного і міжнародного значення.

Розміщення області щодо магістральних шляхів сполучення безпосередньо впливає на всі сторони господарського і суспільного життя. Найчіткіше і різнопланово вплив транспортно-географічного положення проявляється у місцях перетину й стику транзитних, залізничних магістралей з автомобільними шляхами. Саме там проходить формування Луцького, Нововолинського і Ковельського промислових вузлів. Залізничні магістралі та паралельні їм автомобільні шляхи композиційно складають каркас територіальної структури господарства та розселення у вигляді трикутника (Луцьк-Ковель-Нововолинськ). Поряд із цим периферійні райони області слабо забезпечені транспортною мережею і відстають в економічному і транспортному відношенні [5].

Дослідивши особливості суспільно-географічного положення Волинської області, слід відмітити, що з перерахованих вище його видів найбільший вплив на розселення населення здійснюють природно- та економіко-географічне положення, які сприяють більш-менш рівномірному його розміщенню по території.

Висновки. Аналіз впливу суспільно-географічного положення на розселення Волинської області показав, що як передумова воно є одним із найголовніших при вивченні територіального розміщення населення. Подальше вивчення цього питання дуже необхідне для сучасної соціально-економічної географії.

Література:

1. Волинська обласна система розселення в умовах трансформації адміністративно-територіального устрою / М. Влах, Л. Лукашук // *Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Сер.: географія.* — Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2008. — IV 1 (випуск 25). — С. 95—99.
2. Географія Волинської області / за ред. П. В. Луцишина. - Луцьк: ЛДПІ, 1991.- 163 с.
3. Джаман В.О. Демогеографія: Навчальний посібник / В. О. Джаман, В. П. Круль, Г. Я. Чернюх. — Чернівці: Рута, 2002. — 160 с.
4. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія і практика) / А. І. Доценко. - К.: НАН України, РВПС України; Фенікс 2010. - 529 с.
5. Єврорегіон "Буг": Волинська область / За ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. — Луцьк: Ред.-вид. від. Волин. ун-ту, 1997. — 448 с.
6. Круль В. П. Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України: [підручник] / В. П. Круль, М. В. Жук. - К.: Кондор, 2004. - 296 с.
7. Луцишин П. В. Єврорегіон Буг: обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика / П. В. Луцишин. — К. : ІСД МО, 1996. — 207 с

References:

1. Volyns'ka oblasna systema rozselennya v umovakh transformatsiyi administratyvno-terytorial'noho ustroyu / M. Vlach, L. Lukashuk // *Nauk. zapysky Ternopil's'koho nats. ped. un-tu. Ser.: heohrafiya.* — Ternopil': Vyd-vo TNPU, 2008. — IV 1 (vypusk 25). — S. 95—99.

2. *Heohrafiya Volyns'koyi oblasti / za red. P. V. Lutsyshyna. - Luts'k: LDPI, 1991.-163 s.*
3. *Dzhaman V. O. Demoheohrafiya: Navchal'nyy posibnyk / V. O. Dzhaman, V. P. Krul', H. Y. Chernyukh. – Chernivtsi: Ruta, 2002. – 160 s.*
4. *Dotsenko A. I. Terytorial'na orhanizatsiya rozselennya (teoriya i praktyka) / A. I. Dotsenko. - K.: NAN Ukrayiny, RVPS Ukrayiny; Feniks 2010. - 529 s.*
5. *Yevrorehion "Buh": Volyns'ka oblast' / Za red. B. P. Klimchuka, P. V. Lutsyshyna, V. Y. Lazhnika. – Luts'k : Red.-vyd. vid. Volyn. un-tu, 1997. – 448 s.*
6. *Krul' V. P. Rozmishchennya produktyvnykh syl i ekonomika rehioniv Ukrayiny: [pidruchnyk] / V. P. Krul', M. V. Zhuk. - K.: Kondor, 2004. - 296 s.*
7. *Lutsyshyn P. V. Yevrorehion Buh: oblasnyy suspil'no-heohrafichnyy kompleks: teoriya, metodyka, praktyka / P. V. Lutsyshyn. – K. : ISD MO, 1996. – 207 s.*